

Д.Е. Степанова
студ. II курсу
спеціальність «Право»
Науковий керівник: ст. викл. О.В. Нарожна

ЗНАЧЕННЯ ВІКТИМНОСТІ У МЕХАНІЗМІ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВOPУШЕНЬ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Конституція України закріплює найважливіше положення, що має пріоритетне значення для держави під час реалізації покладених на неї зобов'язань: «Життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність та безпека проголошується в Україні найвищою соціальною цінністю» [1, ст. 3]. Згідно з даним нормативно-правовим приписом держава в особі її уповноважених органів виступає гарантом за дотриманням вищенаведеної конституційної норми. Проте нині, на жаль, у багатьох європейських країнах підтримка осіб, які стали жертвами злочинних посягань, не є складовою державної політики. Особливо гострим питання захисту особистих немайнових прав є для осіб, які перебувають у пенітенціарних установах або безпосередньо у місцях позбавлення волі, оскільки вони внаслідок застосування до них засобів державного примусу вже є обмеженими у власних конституційних правах і таким чином фактично стають потенційними жертвами для рецидиву злочину зі сторони інших засуджених. Звертаючи увагу на те, що держава зазвичай не приділяє достатньо уваги жертвам злочинів, що були вчинені під час відбування покарання, не намагається дослідити причинно-наслідковий зв'язок та не вдається до дій щодо профілактики злочинності у місцях позбавлення волі, вважаємо за необхідне проводити більш глибокі наукові дослідження даної проблеми для захисту осіб, які стали жертвами злочинних посягань з боку інших засуджених,

та запобігання виникненню у майбутньому криміногенної поведінки у місцях позбавлення волі.

З точки зору віктимології, кожне кримінальне правопорушення характеризується наявністю наступних соціальних зв'язків: злочинець – жертва – злочин. Зокрема таку думку підтримував один із родоначальників віктимології як науки Ганс фон Гентіг. У своїй славнозвісній праці «Зауваження стосовно інтеракції між злочинцем і жертвою» він наголосив на тому, що жертву необхідно розглядати як активний суб'єкт процесу криміналізації, який ініціює вчинення делікту, а не як пасивний об'єкт [2, с. 12].

Що стосується жертв злочинів у місцях позбавлення волі, то О.Г. Колб наголошує на тому, що жертвою злочину в установах виконання покарань може бути будь-який засуджений і тільки через те, що в умовах ізоляції він не має тієї свободи вибору свого оточення, заходів захисту чи способів уникнення небезпеки, які можуть використати різноманітні особи на волі [4, с. 218]. Тобто, можна зробити висновок, що у місцях позбавлення волі стати жертвою злочинних посягань може будь-який засуджений незалежно від його особистісних характеристик та поведінки в установах виконання покарання, оскільки віктимність пов'язується із обмеженістю тих соціальних зв'язків внаслідок застосування до особи засобів державного примусу, але в науковій літературі існує й протилежна думка стосовно визначального віктимологічного фактору, що зумовлює можливість засудженого стати жертвою. Виділяють в якості приводу до конфлікту між засудженими у кримінально-виконавчих установах закритого типу нерідко служить негативна поведінка жертви, що обумовлює дії злочинця [5, с. 123]. Таким чином, засуджений власною або провокуючою, або нейтральною поведінкою нібито зумовлює об'єктивну можливість вчинення стосовно нього злочинних дій. Ми підтримуємо думку, що здатність стати жертвою в пенітенціарних установах та місцях позбавлення волі зокрема залежить від поведінки засудженого, хоча не виключаємо можливість, що сам факт перебування у ізоляції може стати превалюючим віктимологічним фактором під час вчинення злочинних дій з боку інших засуджених.

Важливим питанням, що потребує детального дослідження та огляду в науковій літературі, є визначення факторів, які

зумовлюють виникнення злочинності у місцях позбавлення волі, тобто, необхідно з'ясувати, які причини зумовлюють в одних засуджених підвищення ступеня індивідуальної віктимності, а в інших – бажання та наміри вчинити кримінальне правопорушення. Такими віктимологічними факторами можуть бути:

1) конфлікти серед засуджених як результат зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок або поглядів опонентів або суб'єктів взаємодії [6, с. 71]. Конфлікти серед засуджених є доволі поширеним явищем і зумовлюють вчинення насильницьких злочинів. Про це свідчить статистика, яка надана Державною пенітенціарною службою України: в середньому за рік реєструється 500 злочинів такого типу [7, с. 149].

2) низький рівень матеріально-побутового й іншого забезпечення засуджених у місцях позбавлення волі [6, с. 71]. Таким чином, можна стверджувати, що низька якість умов, в яких постійно перебувають засуджені, фактично пробуджує у людині «стадні інстинкти» та змушує кожного з них не обдумувати власну поведінку у звичайному житті та вчинене кримінальне правопорушення, роблячи перший крок до реабілітації, а робити все необхідне для того, щоб банально вижити;

3) наявність кримінальної субкультури [5, с. 124]. Внаслідок того, що навіть у місцях позбавлення волі існують усталені традиції та звичаї, виникає так звана «тюремно-стратоційна» віктимність, яка, в першу чергу, обумовлена наявністю у засуджених певних «каст» або ж ієрархії. Також внаслідок наявності традицій тюремного світу підвищений рівень віктимності (відповідно шанс стати жертвою) мають засуджені, які раніше були працівниками правоохоронних органів, органів юстиції, суддями тощо, оскільки у засуджених внаслідок їх перебування у місцях позбавлення волі формується негативне, або навіть вороже, ставлення до представників правоохоронних і їм подібних органів, адже саме образ даних працівників у засуджених найчастіше є уособленням їх обмежень та страждань. Недаремно законодавець у ч. 5 ст. 92 КВК України закріпив положення про те, що колишні працівники правоохоронних органів повинні відбувати покарання у вигляді позбавлення волі окремо від інших засуджених [8, ст. 92];

4) високий рівень психологічної напруги [7, с. 149]. Додатковим тягарем для психіки кожного засудженого слугує факт усвідомлення своєї подальшої долі у місцях позбавлення волі та наявність у зв'язку із відбуванням покарання духовних, а також фізичних обмежень.

З усього вищезазначеного можна дійти висновку про те, що зі сторони держави в особі її правоохоронних органів, недостатньо приділяється уваги проблемі рецидиву злочину в умовах позбавлення волі та наявності в установах виконання покарання високого рівня віктимності, який, з одного боку, викликаний провокуючою поведінкою жертви, а з іншого боку, наявністю певних об'єктивних віктимологічних факторів, які не залежать від поведінки засудженого, що постраждав від злочинних посягань: соціальна роль, низький рівень забезпечення місць позбавлення волі, засудження за вчинення певних кримінальних правопорушень, психологічна напруга у мікросередовищі засуджених тощо.

Через наявність високого ступеня віктимності у місцях позбавлення волі та практично відсутності засобів захисту для засуджених, які стали жертвами злочинних посягань, дана проблема нині залишається актуальною та потребує глибоко наукового дослідження, реформації законодавства для застосування профілактичних заходів з метою віктимологічного запобігання вчинення нових кримінальних правопорушень у місцях позбавлення волі.

Список використаної літератури

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 30. URL: Конституція України | від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (rada.gov.ua) (дата звернення: 09.05.2022).
2. Hentig H. Remarks on the interaction of Perpetrator and victim. *The Journal of criminal law and criminology*. 1941. Vol. 31, No. 3. P. 303–309.
3. Франк Л.В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии. Душанбе : Ирфон, 1977. С. 17–19.
4. Колб О.Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 513 с.
5. Богатирьов А.І. Віктимологічний аспект запобігання злочинам у місцях позбавлення волі. *Протидія злочинності: теорія та практика* : матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф., 19 жовт. 2016 р. Київ : Національна академія прокуратури України, 2016. 634 с.
6. Журавська З.В. Роль віктимності у механізмі вчинення злочинів у місцях позбавлення волі. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. Вип. 11. С. 69–76.

7. Черенов І.О. Жертва злочину в місцях позбавлення волі. *Злочинність як суспільна проблема та шляхи її вирішення в Україні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 4 лист. 2016 р. Харків : Право, 2016. 172 с.
8. Кримінально – виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 р. № 3–4. URL: Кримінально-виконавчий кодекс... від 11.07.2003 № 1129-IV (rada.gov.ua) (дата звернення: 09.05.2022).